

Karta Wenecka a realizacja postanowień Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 1972 roku – o pojęciu autentyczności¹

Dąbrówka Lipska

Narodowy Instytut Dziedzictwa
Zespół ds. światowego dziedzictwa

Słowa kluczowe: Karta Wenecka, światowe dziedzictwo, UNESCO, Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 1972 roku, autentyczność, rekonstrukcja

Key words: Venice Charter, world heritage, UNESCO, Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage of 1972, authenticity, reconstruction

NINIEJSZY ARTYKUŁ POŚWIĘCONY JEST analizie powiązań pomiędzy Kartą Wenecką a Konwencją w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 1972 roku, wraz z jednoczesnym ukazaniem ewolucji pewnych idei, na przykładzie pojęcia autentyczności, które stanowi jeden z fundamentów Karty Weneckiej.

Konwencja w sprawie ochrony dziedzictwa kulturalnego i naturalnego została przyjęta na 17. sesji Konferencji Generalnej UNESCO jako międzynarodowe narzędzie wspierające profesjonalną ochronę i konserwację dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego. Ze szczególnym pietyzmem odnosi się ona do dziedzictwa posiadającego wyjątkową, powszechną (uniwersalną) wartość (ang. *outstanding universal value*)². Jest to najbardziej rozpoznawalny i najszerzej wdrażany dokument³, wspomagający działania wielu państw służące ochronie wspólnego dziedzictwa ludzkości między innymi poprzez „obowiązek zapewnienia identyfikacji, ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i przekazania przyszłym pokoleniom dziedzictwa kulturalnego i naturalnego”⁴.

Konwencja powstała jako wynik długoletniej współpracy różnych środowisk oraz dyskusji na forum międzynarodowym, stanowiąc kamień milowy w kształtowaniu idei wspólnego dziedzictwa ludzkości

i jego ochrony. Początki tej idei sięgają okresu międzywojennego, kiedy to pod auspicjami Ligi Narodów zaczęła powstawać koncepcja współpracy międzynarodowej na rzecz dziedzictwa, zapisana w historii dzięki Karcie Ateńskiej (1931), powstałej na pierwszym Międzynarodowym Kongresie Architektów i Techników Konserwacji Zabytków⁵. Pewne idee i sposoby funkcjonowania wypracowane przez Ligę Narodów są kontynuowane od 1946 roku przez UNESCO. Duży wpływ na kontynuację i rozwój podjętych wcześniej działań miały doświadczenia z okresu II wojny światowej. Ogromne straty poniesione w trakcie działań wojennych w połączeniu z gwałtownym rozwojem przestrzennym oraz nasilającą się industrializacją w latach 60. XX wieku miały znaczący wpływ na spójne działanie społeczności międzynarodowej na rzecz ochrony przyrody i zabytków⁶. Nie należy także zapominać o skutkach globalizacji, w tym rozwoju transportu i turystyki, które wpływają na dostępność dziedzictwa i mają bardzo duży wpływ na zmianę jego postrzegania, rozumienia oraz stanu zachowania. W tak ukształtowanej rzeczywistości rozwijała się świadomość potrzeby zachowania najcenniejszych wartości zabytków oraz miejsc, w tym także krajobrazu⁷, jak również ulegały doskonaleniu sposoby ochrony i techniki konserwatorskie. Zapoczątkowana u schyłku lat 40. XX wieku inicjatywa powołania eksperckiego komitetu zajmującego się powyższymi

kwestiami została ostatecznie zrealizowana w 1951 roku. Utworzono wówczas Międzynarodowy Komitet ds. Zabytków, Miejsc o Znaczeniu Artystycznym i Historycznym oraz Wykopalisk Archeologicznych. Przyczynił się on między innymi do opracowania Konwencji Haskiej (Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, 1954) i Rekomendacji w sprawie międzynarodowych zasad stosowanych przy wykopaliskach archeologicznych (1956) oraz do powołania ICCROM-u (Międzypaństwowego Centrum Studiów nad Ochroną i Konserwacją Dóbr Kultury, 1956)⁸.

Za kolejny etap w rozwoju idei międzynarodowej ochrony zabytków należy uznać powstałą w 1964 roku, będącą rezultatem obrad drugiego Międzynarodowego Kongresu Architektów i Techników Konserwacji Zabytków, tzw. Kartę Wenecką. Wspomniane wyżej przemiany gospodarczo-społeczne wywarły znaczący wpływ na zwołanie kongresu, zainicjowanego między innymi przez UNESCO, które dostrzegło konieczność powołania ogólnosiwiatowej organizacji o charakterze doradczym w dziedzinie ochrony zabytków⁹. Właśnie wówczas zapadła decyzja o powołaniu ICOMOS-u (Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków), który jest jedną z trzech organizacji doradczych Komitetu Światowego Dziedzictwa. Odgrywa on znaczącą rolę w procesie realizacji postanowień Konwencji z 1972 roku, w tym także w ocenie wniosków nominacyjnych na Listę światowego dziedzictwa oraz w ocenie stanu zachowania dóbr na nią już wpisanych.

Niektóre obecnie dobrze rozpoznawane zagadnienia stanowiące podstawę współczesnej doktryny konserwatorskiej zostały zawarte właśnie w Karcie Weneckiej. Po upływie kilku lat umocniły się one w świadomości społeczności międzynarodowej, mając bezpośrednie przełożenie na treść Konwencji Światowego Dziedzictwa i jej realizację, począwszy od zapisanego w Karcie, a rozpowszechnionego dzięki Konwencji pojęcia dziedzictwa ludzkości¹⁰.

Karta jest dokumentem bardzo zwięzłym, odnoszącym się przede wszystkim do kwestii związanych bezpośrednio z konserwacją zabytków. Jedną z nielicznych definicji zawartych w niej jest pojęcie zabytku – „obejmuje zarówno odosobnione dzieło architektoniczne, jak też zespoły miejskie i wiejskie oraz miejsca będące świadectwem poszczególnych cywilizacji,

ewolucji o doniosłym znaczeniu bądź wydarzenia historycznego. Rozciąga się ono nie tylko na wielkie dzieła, ale również skromne obiekty, które z upływem czasu nabrały znaczenia kulturalnego”¹¹ – stanowiące punkt wyjścia do dalszych rozważań. W Karcie intuicyjnie określono nośniki wartości zabytków, które pozwalają ocenić stopień ich autentyczności. Zabytki uznane przez omawiany dokument za przedmiot zainteresowania to przede wszystkim przejawy kultury materialnej, w głównej mierze obiekty architektoniczne związane z otoczeniem i ściśle powiązane z historią¹². Bardzo podobne rozumienie dziedzictwa jako przejawu kultury materialnej, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków architektury, zawarte jest w Konwencji, w której za dziedzictwo kulturowe uważa się „dzieła architektury, dzieła monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, groty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki”¹³. W związku z tym wydaje się oczywiste, że punktem wyjścia dla obydwu dokumentów były te same założenia, świadczące o tym, że dziedzictwo architektoniczne było wówczas uznane za najbardziej wartościowe.

Artykuł 9, jeden z najistotniejszych zapisów Karty Weneckiej, mówiący, iż „Restauracja jest zabiegiem, który powinien zachować charakter wyjątkowy. Ma ona za cel zachowanie i ujawnienie estetycznej i historycznej wartości zabytku oraz polega na poszanowaniu dawnej substancji i elementów stanowiących autentyczne dokumenty przeszłości”¹⁴, odnosi się nie tylko do podstawowych zasad, które powinny być respektowane przy pracach restauratorskich, lecz jednoznacznie określa najważniejszy atrybut – substancję – świadczący o autentyczności zabytków. Mimo że samo pojęcie autentyczności nie zostało w Karcie zdefiniowane i jest przedstawione intuicyjnie, uznano je za najważniejszą wartość zabytku. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku Konwencji z 1972 roku – chociaż pojęcie to nie pojawia się w dokumencie, jego znaczenie jest podkreślane od samego początku obowiązywania Konwencji. Zasady jej realizacji jako ramowego dokumentu o charakterze międzynarodowym zostały zapisane i są regularnie nowelizowane w Wytycznych operacyjnych do realizacji Konwencji Światowego Dziedzictwa. W pierwszych Wytycznych operacyjnych z 1976 roku, opracowanych w głównej

mierze w związku z tworzeniem Listy światowego dziedzictwa, autentyczność została dość enigmatycznie zdefiniowana jako „unity and integrity of quality”¹⁵. Zapewne złożoność tego stwierdzenia spowodowała, że już w następnym roku w kolejnych Wytycznych operacyjnych zapisano: „the property should meet the test of authenticity in design, materials, workmanship and setting. Authenticity does not limit consideration to original form and structure but includes all subsequent modifications and additions over the course of time, which in themselves possess artistic or historical values”¹⁶. Oczywiście jest w tym wypadku powiązanie z powstałą osiem lat wcześniej Kartą Wenecką poprzez poszanowanie substancji jako jednego z nośników wartości. W Karcie, jak już zostało to wcześniej powiedziane, jest także podkreślona wartość otoczenia i historii dla zabytku.

Już w 1978 roku, między innymi w oparciu o cytowaną definicję, wpisano na Listę światowego dziedzictwa pierwsze miejsca posiadające wyjątkową powszechną wartość¹⁷. Jednakże nie wszystkie nominowane wówczas dobra spełniły podane powyżej warunki autentyczności. Mowa jest tu o Historycznym centrum Warszawy, nominowanym w 1978 roku, lecz wpisanym dopiero w roku 1980, co znamienne, na podstawie kryterium II i VI¹⁸. Wniosek Warszawy od samego początku budził wątpliwości, dlatego też Polska została poproszona o informacje na temat historii prac przy odbudowie wraz z dokumentami stanowiącymi jej podstawę oraz określenie stopnia wykorzystania oryginalnej substancji zabytkowej. Materiały te udało się zgromadzić dzięki zaangażowaniu prof. Krzysztofa Pawłowskiego, przy udziale służb konserwatorskich, instytucji, takich jak na przykład Instytut Sztuki PAN, a także osób prywatnych¹⁹. Udowodniono w ten sposób znaczący stopień zachowania autentycznej substancji w postaci elewacji wypalonych kamienic (il. 1a, 1b, 1c), piwnic, a także murów zburzonych budynków do wysokości pierwszego piętra, które zostały zasypane przez gruzы wyższych kondygnacji. W konsekwencji w 1980 roku Biuro Komitetu Światowego Dziedzictwa uznało Warszawę za „symbol niezwykle udanej, wiernej rekonstrukcji dobra kultury, która jest związana z wydarzeniami mającymi istotne znaczenie historyczne”. Stwierdzono również wówczas, iż „nie budzi wątpliwości, że nie będzie brane pod uwagę wpisanie w przyszłości innych rekonstruowanych dóbr

kultury”²⁰. W ramach tej dyskusji zwrócono szczególną uwagę na relatywizm autentyczności, odnoszący się do danej epoki bądź okresu, w tym wypadku odbudowy będącej konsekwencją największej wojny w dziejach ludzkości²¹. Należy zwrócić również uwagę, że był to kolejny w krótkim czasie, po Wyspie Gorée (1978) i Auschwitz Birkenau, niemieckim nazistowskim obozie koncentracyjnym i zagłady (1940-1945) (1979), wpis upamiętniający tragiczne wydarzenia w historii ludzkości, opierający się przede wszystkim na bardzo silnym poczuciu autentyczności ludzkich doświadczeń. Tymczasem dopiero w latach 90. XX wieku podjęto na szerszą skalę próbę określenia niematerialnych atrybutów dziedzictwa kulturowego (Dokument z Nara dotyczący autentyczności). We wszystkich trzech wymienionych przypadkach nośnikiem tych wartości były pozostałości architektoniczne, mimo że ich wartość artystyczna i stan zachowania nie prezentowały najwyższej jakości.

Wpis Historycznego centrum Warszawy, stanowiący precedens o dużym znaczeniu, wpłynął na brzmienie kolejnej definicji autentyczności w Wytycznych operacyjnych z 1980 roku: „the property should meet the test of authenticity of design, materials, workmanship and setting. (The Committee stressed that reconstruction is only acceptable if it is carried out on the basis of complete and detailed documentation of the original and to extent on conjecture)”²². Ustalono w ten sposób zasady postępowania na ponad dwie dekady, w trakcie których nie wpisano żadnego innego miejsca posiadającego podobne atrybuty jak Warszawa.

Trwający nieprzerwanie proces analizy i udoskonalania systemu klasyfikacji i oceny wartości światowego dziedzictwa doprowadził do powszechnej dyskusji na temat niematerialnych aspektów dziedzictwa kulturowego. Wynikała ona także z chęci zmiany europocentrycznego charakteru postrzegania dziedzictwa kulturowego, przekładającego się na kształt Listy światowego dziedzictwa. W konsekwencji tego „Komitet Światowego Dziedzictwa, któremu przyświecała chęć wprowadzenia pojęcia autentyzmu respektującego wartości kulturowe i społeczne każdego państwa, przy badaniu dokumentacji obiektów proponowanych do wpisu” zainicjował zorganizowanie spotkania ekspertów w Nara (Japonia) w 1994 roku²³. Powstał wówczas dokument poruszający najważniejsze kwestie dotyczące tego zagadnienia. Należy tu zwrócić

szczególną uwagę na deklarację zawartą w preambule, która podkreśla powiązania pomiędzy dziedzictwem materialnym a jego niematerialnymi aspektami, gdyż dokument ten „został formułowany w duchu Karty Weneckiej z 1964 roku; opiera się na niej i ją rozwija w odpowiedzi na poszerzający się zakres problemów i rosnące zainteresowanie dziedzictwem kulturowym w naszym współczesnym świecie” (paragraf 3)²⁴. Znamienne jest ponowne odwołanie do Karty Weneckiej w paragrafie 10 Dokumentu z Nara²⁵, szczególnie

że nie została w nim sformułowana definicja autentyczności. Zatem punkt wyjścia stanowiła intuicyjna, jak zostało już wcześniej powiedziane, definicja z 1964 roku. W Dokumencie stwierdzono, że zrozumienie dziedzictwa poprzez jego autentyczność jest najważniejszym czynnikiem, który powinien być brany pod uwagę przy wszelkich pracach (naukowych, restauratorskich²⁶, inwentaryzacyjnych) dotyczących dziedzictwa, w tym w procedurze nominacyjnej na Listę światowego dziedzictwa. Właściwe zrozumienie dziedzictwa, w kontekście Dokumentu z Nara, uzależnione jest od wiarygodności i prawdziwości źródeł umożliwiających jego interpretację wraz z historycznymi zmianami (nawarstwieniami)²⁷, co pozwala także na określenie nośników jego wartości, przekładających się na jego stan zachowania i metody konserwacji – o czym mówi paragraf 9²⁸ – poszerzając w ten sposób założenia zaprezentowane w Wenecji.

W paragrafie 11 omawianego dokumentu zapisano: „nie można opierać oceny wartości i autentyzmu na niezmiennych kryteriach. Przeciwnie, szacunek należy wszystkim kulturom wymaga, aby dobra zabytkowe były rozpatrywane i oceniane w ramach kontekstów kulturowych, do których należą”²⁹. Stwierdzenie to skłania do indywidualnej analizy dobra, która ma doprowadzić do zrozumienia jego autentyczności, co następnie przekłada się na określenie jego wartości. Powinno to nastąpić poprzez szczegóło-

wą analizę zarówno materialnych, jak i niematerialnych nośników wartości wynikających z kontekstu kulturowego: „formę i projekt, materiały i substancje, użytkowanie i funkcję, tradycje i techniki [sposoby], lokalizację i otoczenie, atmosferę i odczucia oraz inne czynniki wewnętrzne i zewnętrzne”³⁰. Ukazuje to kolejną istotną zmianę w podejściu do autentyczności, która nie jest wartością samą w sobie, na co wskazywała Karta Wenecka, lecz niezwykle istotną cechą nośników (atrybutów) wyrażających wartość dziedzictwa.

W ten sposób została zainicjowana doktrynalna zmiana, prowadząca od podejścia uniwersalnego, wykreowanego przez Kartę Wenecką, w stronę akceptacji indywidualnego podejścia konserwatorskiego zależnego od kontekstu kulturowego danego dobra, pomagającego je zrozumieć³¹. Mimo to w żaden sposób w dokumencie tym nie zostały poddane w wątpliwość lub też zanegowane materialne wartości dziedzictwa.

Dotyczący autentyczności Dokument z Nara ze względu na globalny charakter pozostawia wiele otwartych kwestii. Wspomniane znaczące zmiany w podejściu do autentyczności spowodowały wieloletnią dyskusję, odnoszącą się do tego dokumentu głównie w kontekście regionalnym³². Dopiero w 1999 roku ICOMOS, a następnie Komitet Światowego Dziedzictwa uznał Dokument z Nara za tekst doktrynalny³³, zaś jedenaście lat po jego powstaniu został on dołączony jako aneks do Wytycznych operacyjnych (2005), w których po długich pracach znacząco

zmieniono definicję autentyczności. Definicja ta pozostaje aktualna do chwili obecnej. W oparciu o cytowane wcześniej zapisy z Nara ustalono wówczas, że „w zależności od typu dziedzictwa kulturowego i jego kontekstu kulturowego można uznać, że dobra spełniają warunki autentyczności, jeśli ich wartości kulturowe (w kontekście kryteriów zaproponowanych we wniosku) są prawdziwie i wiarygodnie wyrażone przez szereg atrybutów, w tym formę i projekt [w rozumieniu: koncepcję – DL]; materiały i substancje; użytkowanie i funkcję; tradycje, sposoby i systemy zarządzania; lokalizację i otoczenie; język oraz inne formy dziedzictwa niematerialnego; atmosferę i odczucia, a także inne czynniki wewnętrzne/zewnętrzne”³⁴. Definicja ta odnosi się na równi do materialnych i niematerialnych aspektów dziedzictwa, jednocześnie rozszerzając i porządkując w dużym stopniu podejście do kwestii autentyczności. Jest ona wyrażona nie tylko poprzez substancje, lecz także inne atrybuty, z których każdy musi ją bezsprzecznie posiadać, co powinno zostać udowodnione.

Wspomniana zmiana w Wytycznych operacyjnych w tym samym roku znalazła odzwierciedlenie na Liście światowego dziedzictwa. Wpisano wówczas Stary Most w obrębie starego miasta w Mostarze (Bośnia i Hercegowina) (il. 2). W trakcie oceny wcześniejszych nominacji tego miejsca (2000, 2003)³⁵ kwestionowano

1. Warszawa, Rynek Starego Miasta: a) rok 1945. Archiwum NID, b) rok 1973. Fot. J. Szandomirski, archiwum NID, c) Historyczne centrum Warszawy, dobro światowego dziedzictwa, rok 2013. Fot. D. Lipska

1. Warsaw, Old Town Market: a) the year 1945. The National Heritage Board of Poland archives, b) the year 1973. Photo by J. Szandomirski, National Heritage Board of Poland archives, c) a historic centre of Warsaw, World Heritage Site, 2013. Photo by D. Lipska

jego autentyczność ze względu na fakt, że został on zniszczony w czasie działań wojennych w 1993 roku. i odbudowany³⁶, między innymi przy wsparciu powołanej przez UNESCO międzynarodowej rady naukowej. Jednakże nowe Wytyczne operacyjne w znaczący sposób poszerzyły możliwości spełnienia warunku autentyczności, dlatego też ICOMOS w swojej ocenie stwierdził, że most – mimo że został zrekonstruowany z użyciem nowych materiałów – spełnia warunek autentyczności pod względem formy, a także użytych materiałów i technik³⁷. Jednakże dobro to zostało wpisane jedynie na podstawie kryterium VI, odnoszącego się do wartości niematerialnych³⁸, choć wcześniej proponowano również kryterium IV i V³⁹. ICOMOS w swojej ocenie poddał w wątpliwość autentyczność mostu, chociaż w trakcie przygotowań do odbudowy wydobyto z rzeki Neretwy zniszczone fragmenty, które następnie zostały wykorzystane przy rekonstrukcji. W takim przypadku największą wartość stanowi znaczenie historyczne tego miejsca, w związku z czym autentyczność substancji jest warunkiem drugorzędny.

Zacytowane powyżej zapisy z Wytycznych operacyjnych, poszerzając definicję, umożliwiły także jej różną interpretację. Wszystkie wymienione atrybuty służące do udowodnienia autentyczności są

równowartościowe, co pozwala na dowolny ich dobór. Doprowadza to do odejścia od konieczności udowodnienia autentyczności materialnych atrybutów dziedzictwa w rozumieniu wcześniejszych Wytycznych operacyjnych na rzecz trudnych do jednoznacznego zdefiniowania wartości niematerialnych, a zwłaszcza „atmosfery i odczuć”. Szczególnie widoczne jest to w niedawnym wpisie Zespołu historyczno-archeologicznego w Bołgarze (2014), leżącego w Tatarstanie (Federacja Rosyjska) (il. 3)⁴⁰. Jest to dobro, które posiada długą historię nominacji. Ze względu na wątpliwości dotyczące autentyczności miejsca trzykrotnie, na mocy decyzji Komitetu Światowego Dziedzictwa, odrzucono jego kandydaturę (2000, 2001, 2013). Szeroką dyskusję członków Komitetu wzbudziła przeprowadzona tam rekonstrukcja, a w szczególności jakość zastosowanych materiałów. Podstawę tych działań stanowiła XIX-wieczna, budząca duże wątpliwości, dokumentacja Wielkiego Minaretu (zrekonstruowanego w 1990 roku)⁴¹. Na skutek sugestii społeczności międzynarodowej przeniesiono ciężar tej nominacji na wartości niematerialne, gdyż jest to znaczące miejsce pielgrzymkowe wspólnoty muzułmańskiej – Tatarów. Ostatecznie dobro to zostało wpisane ze względu na kryterium II i VI⁴², mimo że wartości architektoniczne tego miejsca są minimalne, gdyż przeważająca

większość widocznych elementów stanowi rekonstrukcję, w dodatku wykonaną w wątpliwy jakościowo sposób. Poza tym w centrum tego kompleksu w latach 30. XVIII wieku zbudowano kościół, wykorzystując materiały ze zniszczonego kilka wieków wcześniej miasta, który zaburza kompozycję i stoi w pewnej sprzeczności z wartościami religijnymi Zespołu, stanowiącymi podstawę kryterium VI. W pełni widoczne jest, iż obecny stan zachowania owego dobra nie prezentuje praktycznie żadnych wartości architektonicznych, kompozycyjnych, a także rzemieślniczych⁴³.

Takie podejście deprecjonuje znaczenie substancji jako nośnika wartości dziedzictwa, szczególnie że dobro to wpisano ze względu na kryterium II, którego wartością jest architektura, a zwłaszcza jej nawarstwienia historyczne i artystyczne, czego nośnikiem jest substancja zabytkowa⁴⁴. Za atrybuty omawianego miejsca stanowiące o jego autentyczności uznane są „lokalizacja, atmosfera i odczucie”⁴⁵.

Już w oparciu o przytoczone trzy przykłady dóbr wpisanych na Listę światowego dziedzictwa widać ewolucję w podejściu do autentyczności, a w szczególności autentyczności substancji zabytkowej, stanowiącej jeden z fundamentów Karty Weneckiej, która z kolei leży u podstaw Konwencji z 1972 roku. Chęć stworzenia jak najbardziej uniwersalnych zapisów, odnoszących się do różnych kategorii dziedzictwa kulturowego na całym świecie, spowodowała zatarcie zasad będących podstawą ochrony tego dziedzictwa. Następujące powoli, lecz systematycznie zmiany doprowadzają do nadużyć akceptowanych w duchu Konwencji, a w tym także Karty Weneckiej. W ten sposób znaczenie tych dokumentów zostało umniejszone, co

3

pociągnęło za sobą także obniżenie kryterium jakości i reprezentatywności Listy światowego dziedzictwa. Wprowadzenie w życie zapisów Dokumentu z Nara było zasadne, gdyż wynikało z potrzeby czasów, w których powstał. Jednakże duża dowolność interpretacji wynikająca ze wspomnianej wielokrotnie konieczności uniwersalizacji dokumentów zatarła fakt, że stanowi on kontynuację Karty Weneckiej, nie zaś jej przeciwieństwo. Wydaje się, że nie bez przyczyny atrybuty stanowiące o materialnym charakterze miejsca są wymienione jako pierwsze w tym dokumencie. Atrybuty odnoszące się do odczuć ludzkich w rozumieniu Konwencji z 1972 roku nie mogą istnieć bez jakichkolwiek namacalnych nośników, gdyż poszanowanie substancji zabytkowej, w tym jej autentyczności, stanowiło podstawę kryteriów wpisu na Listę światowego dziedzictwa, co mimo licznych zmian nadal jest w ich brzmieniu czytelne. Ilustruje to chociażby przykład atrybutu, jakim są techniki wykonania, uzasadniającego między innymi autentyczność Starego Mostu w obrębie starego miasta w Mostarze. Można podejmować mniej lub bardziej udane próby rekonstrukcji przy użyciu dawnych metod i narzędzi, jednakże nie jest możliwe odtworzenie wysiłku i umiejętności rzemieślnika widocznych między innymi w drobnych zniekształceniach i prawie niezauważalnych śladach, świadczących o czasie powstania oraz znaczeniu dzieła ze względu na włożony w jego stworzenie wysiłek⁴⁶. Dlatego też jedynie autentyczność materialnych atrybutów dobra oddaje w pełni jego znaczenie i jego ducha. Substancja zabytkowa, której restauracja została uznana w Karcie Weneckiej za tak ważną pomaga

2. Stary Most w obrębie starego miasta w Mostarze, dobro światowego dziedzictwa. Fot. A. i J. Soboniowie, 2012

2. An Old Bridge within the old town in Mostar, World Heritage Site. Photo by A. and J. Soboń, 2012

3. Zespół historyczno-archeologiczny w Bolgarze, dobro światowego dziedzictwa. Źródło: https://en.wikipedia.org/wiki/Bolgar_Spassky_District_Republic_of_Tatarstan#/media [data dostępu: 15.08.2015]

3. A historical and archaeological complex in Bolgar, World Heritage Site. Source: https://en.wikipedia.org/wiki/Bolgar_Spassky_District_Republic_of_Tatarstan#/media [accessed: 15.08.2015]

w przekazaniu, a także zrozumieniu całego zespołu wartości, uczuć i doznań, jak na przykład w przypadku wspomnianego już wcześniej Auschwitz Birkenau, niemieckiego nazistowskiego obozu koncentracyjnego i zagłady (1940-1945).

Przykład wpisu Zespołu historyczno-archeologicznego w Bołgarze ilustrujący dobór atrybutów w taki sposób, aby za wszelką cenę wykazać wyjątkową wartość miejsca, sugeruje coraz większą konieczność rozpoczęcia nowej szerokiej dyskusji na temat pojęcia autentyczności. Zwłaszcza że funkcjonująca do dziś spuścizna Dokumentu z Nara dotyczącego autentyczności powstała w czasie, kiedy nie istniała Konwencja UNESCO w sprawie ochrony kulturowego dziedzictwa niematerialnego (2003), znacznie poszerzająca

możliwości zachowania różnego rodzaju dziedzictwa. Na tej podstawie należałoby ponownie przyrzeć się fundamentom Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 1972 roku, a w szczególności materialnym atrybutom wywodzącym się z Karty Weneckiej, tak silnie widocznym i rozwijającym w kolejnych dokumentach. ■

Dąbrówka Lipska, konserwator, historyk sztuki, absolwentka Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie kształciła się na kierunku Ochrona dóbr kultury. Pracuje w Narodowym Instytucie Dziedzictwa w Warszawie, w Zespole ds. światowego dziedzictwa. W kręgu jej zainteresowań znajduje się także historia ochrony i konserwacji zabytków, w szczególności w Prusach Wschodnich, oraz zagadnienia związane z przekształceniami wystroju wnętrza sakralnych.

Przypisy

- 1 Niniejszy artykuł powstał na podstawie referatu wygłoszonego na konferencji naukowej „Karta Wenecka 1964-2014”, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, 10-12 października 2014 r.
- 2 *Konwencja w sprawie ochrony dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z komentarzem K. Piotrowskiej*, [w:] *Konwencje UNESCO w dziedzinie kultury*, Warszawa 2014, s. 236-237.
- 3 Dotychczas Konwencję przyjęło 191 krajów. Na Liście światowego dziedzictwa znajduje się 1031 dóbr ze 163 krajów (stan na 15.07.2015); źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/list/>
- 4 Art. 4 Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, Dz.U. z 1976 r. nr 32, poz. 190; źródło internetowe: http://www.nid.pl/pl/Dla_specjalistow/Prawo/Miedzynarodowe_akty_prawne/ [data dostępu: 15.03.2015]. Oryginalne brzmienie: “the duty of ensuring the identification, protection, conservation, presentation and transmission to future generations of the cultural and natural heritage”; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/> [data dostępu: 15.03.2015]. Ze względu na złożoność problemów związanych z tłumaczeniem wynikających m.in. z zakorzenienia się w środowisku konserwatorskim polskich tłumaczeń niektórych dokumentów, w artykule podawane są przyjęte powszechnie tłumaczenia. W przypadku, kiedy cytowany dokument nie posiada wcześniejszego przekładu na język polski, jest on przetłumaczony przez autorkę niniejszego tekstu w przypisie.
- 5 S. Titchen, *On the construction of outstanding universal value: UNESCO'S World Heritage Convention (Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 1972) and the identification and assessment of cultural places for inclusion in the World Heritage List*, Canberra 1995, s. 12-24, cytowane za: C. Cameron, M. Rössler, *Many Voices, One Vision: The Early Years of the World Heritage Convention*, Burlington 2013, s. 1. Patrz także: A. Tomaszewski, *Od Aten 1931 do Weneckiej 1964. Historia i stan obecny*, [w:] A. Tomaszewski, *Ku nowej filozofii*, Kraków 2012, s. 123-133.

- 6 W powojennej rzeczywistości pierwsze, a zarazem niezwykle znaczące działania mające na celu ochronę dziedzictwa na poziomie międzynarodowym podjęto już w latach 40. XX wieku. Dotyczyły one ochrony przyrody; w 1948 r. powołano do dziś prężnie działającą – jedną z trzech organizacji doradczych Komitetu Światowego Dziedzictwa – Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources – IUCN). Działania te w kolejnych latach były kontynuowane m.in. przez organizację UNSCCUR (United Nations Conference on the Conservation and Utilization of Resources) czy inicjatywy takie jak prowadzona przez Organizację Narodów Zjednoczonych Lista obszarów chronionych i rezerwatów (United Nations List of Protected Areas and Equivalent Reserves) bądź Fundusz Światowego Dziedzictwa (World Heritage Trust). IUCN przygotowywał także jedną z pierwszych wersji Konwencji, inicjujących jej powstanie. C. Cameron, M. Rössler, *Many Voices, One Vision...*, jw., s. 3-11.
- 7 Jednym z pierwszych dokumentów na ten temat, będącym rezultatem międzynarodowej współpracy, była Rekomendacja dotycząca ochrony piękna i charakteru krajobrazu i miejsc (1962). C. Cameron, M. Rössler, *Many Voices, One Vision...*, jw., s. 12-13.
- 8 Komitet także zainicjował i wziął czynny udział w realizacji pierwszej międzynarodowej kampanii na rzecz ochrony dziedzictwa pod auspicjami UNESCO, która dotyczyła zachowania zabytków kultury nubijskiej w Abu Simbel i File (1960-1968) i w której znaczącą rolę odegrał prof. Kazimierz Michałowski. C. Cameron, M. Rössler, *Many Voices, One Vision...*, jw., s. 12.
- 9 Wpływ uwarunkowań społeczno-gospodarczych na dziedzictwo został także mocno podkreślony w preambule Konwencji z 1972 roku, w której stwierdzono, że „dziedzictwu kulturalnemu i naturalnemu coraz bardziej zagraża zniszczenie nie tylko wskutek szkód wywołanych przyczynami tradycyjnymi, lecz także wskutek przeobrażeń społecznych i gospodarczych, które pogarszają sytuację”.
- 10 „Ludzkość, z każdym dniem bardziej świadoma jednolitego charakteru wartości ogólnoludzkich, uważa je za dziedzic-

two wspólne i uznaje swą solidarną odpowiedzialność za ich zachowanie wobec przyszłych pokoleń. Poczują się ona do przekazania im tychże wartości w całym bogactwie ich autentyczności”, patrz: *Vademecum konserwatora zabytków*, cz. 1, *Międzynarodowe prawo ochrony dziedzictwa kultury*, Warszawa 2009, s. 43. Oryginalne brzmienie: “People are becoming more and more conscious of the unity of human values and regard ancient monuments as a common heritage. The common responsibility to safeguard them for future generations is recognized. It is our duty to hand them on in the full richness of their authenticity”; źródło internetowe: www.icomos.org/charters/venice_e.pdf [data dostępu: 16.03.2015].

- 11 Art. 1 Karty Weneckiej, tłumaczenie cytowane za: *Vademecum konserwatora...*, jw., s. 44. Oryginalne brzmienie: “The concept of a historic monument embraces not only the single architectural work but also the urban or rural setting in which is found the evidence of a particular civilization, a significant development or a historic event. This applies not only to great works of art but also to more modest works of the past which have acquired cultural significance with the passing of time”; źródło internetowe: www.icomos.org/charters/venice_e.pdf [data dostępu: 16.03.2015].
- 12 Art. 7 Karty Weneckiej, tłumaczenie cytowane za: *Vademecum konserwatora...*, jw., s. 44. Oryginalne brzmienie: “A monument is inseparable from the history to which it bears witness and from the setting in which it occurs”; źródło internetowe: www.icomos.org/charters/venice_e.pdf [data dostępu: 16.03.2015].
- 13 Art. 1 Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego; źródło internetowe: http://www.nid.pl/pl/Dla_specjalistow/Prawo/Międzynarodowe_akty_prawne/ [data dostępu: 15.03.2015]. Oryginalne brzmienie: “monuments: architectural works, works of monumental sculpture and painting, elements or structures of an archaeological nature, inscriptions, cave dwellings and combinations of features, which are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science”; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/> [data dostępu: 15.03.2015].
Jeżeli przeanalizujemy pierwsze wpisy na Listę światowego dziedzictwa, zauważymy, że przeważają różnego rodzaju budowle związane z codzienną bytnością człowieka, nie zaś przykłady sztuki dekoracyjnej (rzeźba, malarstwo), które stanowią jedynie element wzbogacający wystrój architektury. Wpisy dotyczące malarstwa i rzeźby nadal należą do rzadkości i zasadniczo są związane z dziedzictwem archeologicznym, często stanowiąc część (wystrój) jakiegoś założenia, jak np. Nemrut Dag w Turcji, rzadziej są to pojedyncze obiekty, których dekoracja jest największą wartością miejsca, jak np. Dekorowane jaskinie w Pont d’Arc, znane jako Grotte de Chauvet-Pont d’Arc w Ardenach.
- 14 Tłumaczenie cytowane za: *Vademecum konserwatora...*, jw., s. 45. Oryginalne brzmienie: “The process of restoration is a highly specialized operation. Its aim is to preserve and reveal the aesthetic and historic value of the monument and is based on respect for original material and authentic documents”; źródło internetowe: www.icomos.org/charters/venice_e.pdf [data dostępu: 16.03.2015].
- 15 C. Cameron, M. Rössler, *Many Voices, One Vision...*, jw., s. 39; tłumaczenie: „jedność i integralność właściwości/wartości” [DL].
- 16 Tłumaczenie: „dobro powinno spełniać warunek autentyczności w projekcie, substancji, jakości wykonania i otocze-

niu. Autentyczność nie ogranicza się do oryginalnej formy i struktury, lecz uznaje wszystkie późniejsze modyfikacje i dodatki narosłe przez wieki, które same posiadają wartości artystyczne lub historyczne” [DL], Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (1977), par. 9, s. 3; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/guidelines/> [data dostępu: 29.03.2015]. Definicja ta powstała na podstawie pojęcia integralności używanego przez funkcjonującą w Stanach Zjednoczonych Służbę Parków Narodowych (National Service Park). H. Stovel, *Orgins and Influence of Nara Document on Authenticity*, “APT Bulletin. The Journal of Preservation Technology” 2008, t. 39, nr 2-3, s. 12.

- 17 Złożono wówczas nominacje Historycznego centrum Krakowa (1978), Kopalni Soli w Wieliczce (1978, 2013 – rozszerzenie o kopalnię soli w Bochni i Zamek Żupny), Puszczy Białowieskiej (1979; 1992 – rozszerzenie o część białoruską, 2014 – renominacja) i Auschwitz obozu koncentracyjnego (1979; zmiana nazwy na Auschwitz Birkenau, niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady (1940-1945) – 2007). Istniało wówczas ograniczenie do dwóch nominacji z danego państwa rocznie, dlatego nominacje zostały rozłożone w czasie.
- 18 Uzasadnienie kryterium II: „Podjęcie kompleksowych działań konserwatorskich na skalę całego miasta historycznego było unikatowym doświadczeniem europejskim i wpłynęło na weryfikację doktryny i praktyki konserwatorskiej”, oryginalne brzmienie: “The initiation of comprehensive conservation activities on the scale of the entire historic city was a unique European experience and contributed to the verification of conservation doctrines and practices”. Uzasadnienie kryterium VI: „Historyczne centrum Warszawy jest wyjątkowym przykładem kompleksowej odbudowy celowo zniszczonego w warstwie materialnej miasta. U podstawy materialnej rekonstrukcji legła siła ducha i determinacja narodu, która doprowadziła do odbudowy dziedzictwa na skalę unikalną w dziejach świata”, oryginalne brzmienie: “The historic centre of Warsaw is an exceptional example of the comprehensive reconstruction of a city that had been deliberately and totally destroyed. The foundation of the material reconstruction was the inner strength and determination of the nation, which brought about the reconstruction of the heritage on a unique scale in the history of the World”. Uzasadnienie kryteriów stanowi część retrospektywnego orzeczenia wyjątkowej powszechnej wartości przyjętego decyzją Komitetu Światowego Dziedzictwa 38 COM.8E; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/list/30> [data dostępu: 25.04.2015]. Tłumaczenie stanowi część polskiej wersji tego dokumentu; źródło internetowe: http://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/Miejsca_na_liscie/Listy_miejsc/miejsce.php?ID=158 [data dostępu: 24.07.2015].
- 19 K. Pawłowski, *Jak doszło do wpisania starego miasta na Listę światowego dziedzictwa kultury UNESCO?*, „Kronika Warszawy” 2000, t. 5, s. 15.
- 20 Tłumaczenie cytowane za: K. Pawłowski, *Jak doszło do wpisania...*, jw., s. 17. Oryginalne brzmienie: “as a symbol of the exceptionally successful and identical reconstruction of a cultural property which is associated with events of considerable historical significance (...) there can be no question of inscribing in the future other cultural properties that have been reconstructed”, cyt. za: C. Cameron, M. Rössler, *Many Voices, One Vision...*, jw., s. 41-42. Patrz także: J. Jokilehto, *Reconstruction in the World Heritage Context*, referat wygło-

- szony na European Association for Architectural Education, Rome 28-31 October 2013; źródło internetowe: <https://engagingconservationyork.files.wordpress.com/2014/02/reconstruction-in-wh-context-rev.pdf> [data dostępu: 20.06.2015].
- 21 K. Pawłowski, *Jak doszło do wpisania...*, jw., s. 15.
- 22 Operational Guidelines..., jw., (1980), par. 18b, s. 5; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/guidelines/> [data dostępu: 29.03.2015]; tłumaczenie: „dobro powinno spełniać warunek autentyczności w projekcie, materiale/substancji, jakości wykonania i otoczeniu. (Komitet podkreśla, że rekonstrukcja jest tylko akceptowalna, jeśli to jest prowadzone na podstawie kompletnej i szczegółowej dokumentacji oryginału i z ograniczeniem przypuszczeń)” [DL].
- 23 Zaangażowanie Japonii jako gospodarza spotkania nie było przypadkowe. Rozszerzenie atrybutów autentyczności odnosiło się bezpośrednio do japońskich planów związanych z nominacjami na Listę światowego dziedzictwa. Zmiany te spowodowały, że japońskie zasady konserwacji (takie jak okresowe demontowanie, naprawy i ponowny montaż świątyni) wpisały się w ochronę dziedzictwa, stając się ogólnosiątkową tendencją. H. Stovel, *Orgins and Influence...*, jw., s. 9.
- 24 Dokument z Nara, tłumaczenie cytowane za: Wytyczne operacyjne do realizacji Konwencji Światowego Dziedzictwa (2012), tłum. K. Piotrowska, B. Szmygin, Aneks 4, s. 83; źródło internetowe: <http://www.icomos-poland.org/index.php/pl/dokumenty-doktrynalne> [data dostępu: 17.03.2015]. Oryginalne brzmienie: “The Nara Document on Authenticity is conceived in the spirit of the Charter of Venice, 1964, and builds on it and extends it in response to the expanding scope of cultural heritage concerns and interests in our contemporary Word”; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/document/9379> [data dostępu: 28.04.2015].
- 25 Par. 10 Dokumentu z Nara: „Autentyzm, rozważany w ten sposób i potwierdzony przez Kartę Wenecką, pojawia się jako zasadniczy czynnik kwalifikujący [w sensie jakościowym], dotyczący wartości. Rozumienie autentyzmu ma fundamentalne znaczenie we wszystkich studiach naukowych dotyczących dziedzictwa kulturowego, w planowaniu konserwacji i restauracji, jak również w procedurze wpisu na Listę w ramach Konwencji światowego dziedzictwa oraz innych inwentarzach dziedzictwa kulturowego”, tłumaczenie cytowane za: Wytyczne operacyjne..., jw., (2012), s. 84. Oryginalne brzmienie: “authenticity, considered in this way and affirmed in the charter of venice, appears as the essential qualifying factor concerning values. the understanding of authenticity plays a fundamental role in all scientific studies of the cultural heritage, in conservation and restoration planning, as well as within the inscription procedures used for the world heritage convention and other cultural heritage inventories”; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/document/9379> [data dostępu: 28.03.2015].
- 26 Art. 2 Karty Weneckiej mówi, że: „Konserwacja i restauracja zabytków stanowią dyscyplinę, która odwołuje się do wszystkich gałęzi nauki i techniki, mogących wnieść wkład do badań i ochrony dziedzictwa zabytkowego”, tłumaczenie cytowane za: *Vademecum konserwatora...*, jw., s. 44. Oryginalne brzmienie: “The conservation and restoration of monuments must have recourse to all the sciences and techniques which can contribute to the study and safeguarding of the architectural heritage”; źródło internetowe: www.icomos.org/charters/venice_e.pdf [data dostępu: 25.03.2015].
- 27 Są to kolejne nawiązania do Karty Weneckiej: art. 9: „restauracja będzie zawsze poprzedzona i będzie szła w parze z badaniami archeologicznymi i historycznymi zabytków”, art. 11: „Wartościowy wkład każdej epoki do dziejów budowy zabytku powinien zostać uszanowany, jako że jedność stylowa nie jest celem, do którego należałoby zmierzać w toku restauracji”, tłumaczenie cytowane za: *Vademecum konserwatora...*, jw., s. 21.
- 28 Par. 9 Dokumentu z Nara: „Konserwacja wszystkich form i okresów historycznych dziedzictwa kulturowego jest zakorzeniona w wartościach przypisanych dziedzictwu. Nasza zdolność rozumienia tych wartości zależy, częściowo, od stopnia, do którego źródła informacji o tych wartościach mogą być uznane za wiarygodne i prawdziwe. Wiedza i zrozumienie źródeł informacji oraz ich znaczenia w odniesieniu do oryginału i kolejnych przemian dziedzictwa kulturowego stanowi podstawowy wymóg w ocenie wszystkich aspektów autentyzmu”, tłumaczenie cytowane za: Wytyczne operacyjne..., jw., (2012), s. 84. Oryginalne brzmienie: “Conservation of cultural heritage in all its forms and historical periods is rooted in the values attributed to the heritage. Our ability to understand these values depends, in part, on the degree to which information sources about these values may be understood as credible or truthful. Knowledge and understanding of these sources of information, in relation to original and subsequent characteristics of the cultural heritage, and their meaning, is a requisite basis for assessing all aspects of authenticity”; źródło internetowe: whc.unesco.org/document/9379 [data dostępu: 28.03.2015].
- 29 Dokument z Nara, tłumaczenie cytowane za: Wytyczne operacyjne..., jw., (2012), s. 84. Oryginalne brzmienie: “All judgements about values attributed to cultural properties as well as the credibility of related information sources may differ from culture to culture, and even within the same culture. It is thus not possible to base judgements of values and authenticity within fixed criteria. On the contrary, the respect due to all cultures requires that heritage properties must be considered and judged within the cultural contexts to which they belong”; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/guidelines/> [data dostępu: 24.03.2015].
- 30 Fragment par. 13 Dokumentu z Nara, tłumaczenie cytowane za: Wytyczne operacyjne..., jw., (2012), s. 84. Oryginalne brzmienie: “form and design, materials and substance, use and function, traditions and techniques, location and setting, and spirit and feeling, and other internal and external factors”; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/guidelines/> [data dostępu: 24.03.2015].
- 31 H. Stovel, *Orgins and Influence...*, jw., s. 9-10.
- 32 Między innymi Deklaracja z San Antonio, Karta Ryska, spotkanie w Zimbabwie, H. Stovel, *Orgins and Influence...*, jw., s. 14-15. Patrz także: K. van Balen, *The Nara Grid: An Evaluation Scheme Based on the Nara Dokument on Authenticity*, “APT Bulletin. The Journal of Preservation Technology” 2008, t. 39, nr 2-3, s. 39-45.
- 33 C. Cameron, *From Warsaw to Mostar: The World Heritage Committee and Authenticity*, “APT Bulletin. The Journal of Preservation Technology” 2008, t. 39, nr 2-3, s. 22.
- 34 Wytyczne operacyjne..., jw., (2012), par. 82, s. 18; źródło internetowe: <http://www.icomos-poland.org/index.php/pl/dokumenty-doktrynalne> [data dostępu: 15.03.2015]. Oryginalne brzmienie: “Depending on the type of cultural heritage, and its cultural context, properties may be understood to meet the conditions of authenticity if their cultural values (as recognized in the nomination criteria proposed) are truthfully and credibly expressed through a variety of attributes

- including: form and design; materials and substance; use and function; traditions, techniques and management systems; location and setting; language, and other forms of intangible heritage; spirit and feeling; and other internal and external factors"; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/guide-lines/> [data dostępu: 15.03.2015].
- 35** Pierwotny wniosek nominacyjny starego miasta w Mostarze został złożony w 1998 r. Był on rozpatrywany dwukrotnie z propozycją ICOMOS-u wpisu na podstawie kryterium IV i VI, dwukrotnie także został odesłany (*to defer*) na mocy decyzji Komitetu Światowego Dziedzictwa z 2000 i 2003 r.; źródła internetowe: <http://whc.unesco.org/en/decisions/2509> [data dostępu: 28.03.2015]; <http://whc.unesco.org/en/decisions/728> [data dostępu: 28.04.2015].
- 36** Ocena organizacji doradczej ICOMOS na 27. sesję Komitetu Światowego Dziedzictwa (WHC-03/27COM/INF.8A), s. 115-116; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/decisions/728> [data dostępu: 25.04.2015].
- 37** Ocena organizacji doradczej ICOMOS na 29. sesję Komitetu Światowego Dziedzictwa (WHC-03/29COM/INF.8B.1), s. 181; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/list/946/documents/> [data dostępu: 25.04.2015].
- 38** Oryginalne brzmienie: "With the »renaissance« of the Old Bridge and its surroundings, the symbolic power and meaning of the City of Mostar – as an exceptional and universal symbol of coexistence of communities from diverse cultural, ethnic and religious backgrounds – has been reinforced and strengthened, underlining the unlimited efforts of human solidarity for peace and powerful cooperation in the face of overwhelming catastrophes", tłumaczenie: „Wraz z »odrodzeniem« Starego Mostu i jego otoczenia symboliczna moc i znaczenie miasta Mostaru – jako wyjątkowego i uniwersalnego symbolu współistnienia różnych kulturowych, etnicznych i religijnych społeczności – zostały pogłębione i wzmocnione, podkreślając nieograniczone wysiłki ludzkiej solidarności na rzecz pokoju i zacieśnionej współpracy w obliczu przytłaczających katastrof” [DL]. Uzasadnienie kryteriów jest częścią decyzji Komitetu Światowego Dziedzictwa wpisującej dobro na Listę światowego dziedzictwa (29 COM 8B.49); źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/decisions/514> [data dostępu: 28.03.2015].
- 39** W momencie wpisu dobra w 2005 r. zmieniono jego nazwę i kryteria. Miejsce było wówczas nominowane na podstawie kryterium IV, V i VI, w projekcie decyzji znajdowało się jeszcze uzasadnienie kryterium IV i VI (WHC-05/29.COM/8B; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/decisions/514> [data dostępu: 25.03.2015]), lecz ostatecznie, przypuszczalnie ze względu na rekonstrukcję i wątpliwą autentyczność dobra, wpisano je jedynie na podstawie kryterium VI.
- 40** Przedmiotem wpisu jest średniowieczne miasto Bolgar, będące wczesnym przejawem osadnictwa, które istniało między VII i XV w. Pozostałości archeologiczne tego osadnictwa zachowały się sześć warstw stratygraficznych poniżej obecnego poziomu zabudowy. Miasto było także pierwszą stolicą Złotej Ordy w XIII w. Bolgar ilustruje historyczną wymianę kulturalną oraz przemiany Eurazji w ciągu kilku stuleci, które odegrały kluczową rolę w tworzeniu cywilizacji, obyczajów i tradycji kulturowych. Jest również symbolicznym przypomnieniem o przyjęciu islamu na tym terenie i pozostaje świętym miejscem pielgrzymek dla tatarskich muzułmanów. Informacje pochodzą z orzeczenia wyjątkowej powszechnej wartości miejsca, stanowiącego część decyzji Komitetu Światowego Dziedzictwa (38COM 8B.43); źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/decisions/6128> [data dostępu: 01.03.2015].
- 41** Decyzja Komitetu Światowego Dziedzictwa z 25. sesji CONF.208.X.C; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/decisions/2316> [data dostępu: 02.03.2015].
- 42** Uzasadnienie kryterium II, oryginalne brzmienie: "The historical and archaeological complex of Bolgar illustrates the exchange and re-integration of several subsequent cultural traditions and rulers and reflects these in influences on architecture, city-planning and landscape design. The property illustrates the cultural exchanges of Turkic, Finno-Ugric, Slavic and other traditions. Evidence of exchanges in architectural styles includes wooden constructions which emerged in the forest-rich region, the steppe component of Turkic language tribes, oriental influences connected with the adoption of Islam and European-Russian styles which dominated after it became part of the Russian state", tłumaczenie: „Historyczny i archeologiczny kompleks Bolgar ilustruje wymianę i reintegrację kilku kolejnych tradycji kulturowych i władców oraz odzwierciedla je w architekturze, urbanistyce i projektowaniu krajobrazu. Obiekt ilustruje wymianę kulturową tradycji tureckich, ugrofińskich, słowiańskich i innych. Jej dowody widoczne są w stylach architektonicznych, włączając w to konstrukcje drewniane, które pojawiły się w tym bogato zalesionym regionie, wpływ językowy tureckich plemion stepowych, orientalne wpływy związane z przyjęciem islamu i style europejsko-rosyjskie, które zdominowały ten obszar po tym, jak stał się częścią państwa rosyjskiego” [DL]. Uzasadnienie kryterium VI, oryginalne brzmienie: "Bolgar remains a regional reference point for Tatar Muslims and likely other Muslim groups of the wider region in Eurasia. It carries associated religious and spiritual values which are illustrated predominantly during the annual pilgrimage season. Bolgar provides evidence of an early and northernmost Muslim enclave established in connection with the official acceptance of Islam by the Volga Bulgars as the state religion in 922 AD, which had a lasting impact on the cultural and architectural development of the wider geographical region", tłumaczenie: „Bolgar pozostaje regionalnym punktem odniesienia dla tatarskich muzułmanów i innych muzułmańskich grup w szerszym regionie Eurazji. Niesie wartości religijne i duchowe, które uwidaczniają się głównie podczas corocznego sezonu pielgrzymkowego. Bolgar dostarcza informacji na temat wczesnych północnych muzułmańskich enklaw, powiązanych z oficjalnym przyjęciem islamu przez Bułgarów nadwołżańskich jako religii państwowej w 922 r., które miały trwały wpływ na rozwój kultury i architektury w szerszym regionie geograficznym” [DL]. Uzasadnienie kryteriów jest częścią orzeczenia wyjątkowej powszechnej wartości przyjętego decyzją Komitetu Światowego Dziedzictwa (38COM 8B.43); źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/decisions/6128> [data dostępu: 28.04.2015].
- 43** Od 2001 r., kiedy odesłano wniosek nominacyjny m.in. z powodu rekonstrukcji minaretu, poddano pracom konserwatorskim pozostałości murów meczetu, które również odbudowano (w narożnikach do wysokości 4 m) wraz z innymi elementami kompleksu. W tym czasie wykonano także nowy dach we wschodnim mauzoleum. W roku 2014 planowane były kolejne prace wraz z zapewnieniem finansowania. Ocena organizacji doradczej ICOMOS na 38. sesję Komitetu Światowego Dziedzictwa (WHC-03/27COM/INF.8A1.Add), s. 24 i 27; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/list/981/documents/> [data dostępu: 01.05.2015].

44 Opis kryterium II zgodnie z Operational Guidelines..., jw., (2012), par. 77, s. 20, oryginalne brzmienie: "exhibit an important interchange of human values, over a span of time or within a cultural area of the world, on developments in architecture or technology, monumental arts, town-planning or landscape design"; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/guidelines/> [data dostępu: 29.04.2015], tłumaczenie cytowane za: Wytyczne operacyjne..., jw., (2012), par. 77, s. 17: „ukazywać znaczącą wymianę wartości, zachodzącą w danym okresie czasu lub na danym obszarze kulturo-

wym świata, w dziedzinie rozwoju architektury lub techniki, sztuk monumentalnych, urbanistyki lub projektowania krajobrazu"; źródło internetowe: <http://www.icomos-poland.org/index.php/pl/dokumenty-doktrynalne> [data dostępu: 29.04.2015].

45 Ocena organizacji doradczej ICOMOS na 38. sesji Komitetu Światowego Dziedzictwa (WHC-03/27COM/INF.8A1. Add), s. 29.

46 Patrz: H. Stovel, *Orgins and Influence...*, jw., s. 11; K. van Balen, *The Nara Grid...*, jw., s. 39-40.

Bibliografia

Literatura

Balen K. van, *The Nara Grid: An Evaluation Scheme Based on the Nara Dokument on Authenticity*, "APT Bulletin. The Journal of Preservation Technology" 2008, t. 39, nr 2-3.

Cameron C., *From Warsaw to Mostar: The World Heritage Committee and Authenticity*, "APT Bulletin. The Journal of Preservation Technology" 2008, t. 39, nr 2-3.

Cameron C., Rössler M., *Many Voices, One Vision: The Early Years of the World Heritage Convention*, Burlington 2013.

Jokilehto J., *Reconstruction in the World Heritage Context*, referat wygłoszony na European Association for Architectural Education, Rome 28-31 October 2013; źródło internetowe: <https://engagingconservationyork.files.wordpress.com/2014/02/reconstruction-in-wh-context-rev.pdf>

Karta Wenecka, [w:] *Vademecum konserwatora zabytków*, cz. 1, *Międzynarodowe prawo ochrony dziedzictwa kultury*, Konopka M., Szmygin B. (red.), Warszawa 2009.

Konwencja w sprawie ochrony dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z komentarzem K. Piotrowskiej, [w:] *Konwencje UNESCO w dziedzinie kultury*, Zalaszińska K. (red.), Warszawa 2014.

Pawłowski K., *Jak doszło do wpisania starego miasta na Listę światowego dziedzictwa kultury UNESCO?*, „Kronika Warszawy” 2000, t. 5.

Stovel H., *Orgins and Influence of Nara Document on Authenticity*, "APT Bulletin. The Journal of Preservation Technology" 2008, t. 39, nr 2-3.

Tomaszewski A., *Od Aten 1931 do Wenecji 1964. Historia i stan obecny*, [w:] Tomaszewski A., *Ku nowej filozofii*, Święcka E. (wybór i oprac.), Kraków 2012.

Venice Charter; źródło internetowe: www.icomos.org/charters/venice_e.pdf

World Heritage Convention; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>

Źródła

Decyzja Komitetu Światowego Dziedzictwa z 24. sesji w 2000 r. (CONF.204.X.C.3) dotycząca starego miasta w Mostarze; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/decisions/2509>

Decyzja Komitetu Światowego Dziedzictwa z 24. sesji w 2000 r. (CONF.204.X.C.3) dotycząca Zespołu historyczno-archeologicznego w Bołgarze; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/decisions/2510>

Decyzja Komitetu Światowego Dziedzictwa z 25. sesji w 2001 r. (CONF.208.X.C) dotycząca Zespołu historyczno-archeologicznego w Bołgarze; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/decisions/2316>

Decyzja Komitetu Światowego Dziedzictwa z 27. sesji w 2003 r. (27 COM 8C.33) dotycząca Starego Mostu w obrębie starego miasta w Mostarze; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/decisions/728>

Decyzja Komitetu Światowego Dziedzictwa z 29. sesji w 2005 r. (29 COM 8B.49) dotycząca Starego Mostu w obrębie starego miasta w Mostarze; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/decisions/514>

Decyzja Komitetu Światowego Dziedzictwa z 37. sesji w 2013 r. (37 COM 8B.43) dotycząca Zespołu historyczno-archeologicznego w Bołgarze; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/decisions/5173>

Decyzja Komitetu Światowego Dziedzictwa z 38. sesji w 2014 r. (38 COM 8B.43) dotycząca Zespołu historyczno-archeologicznego w Bołgarze; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/decisions/6128>

Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, Dz.U. z 1976 r. nr 32, poz. 190; źródło internetowe: http://www.nid.pl/pl/Dla_specjalistow/Prawo/Międzynarodowe_akty_prawne/

Lista światowego dziedzictwa UNESCO; źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/list/>

Ocena organizacji doradczej ICOMOS na 27. sesję Komitetu Światowego Dziedzictwa (2003) dotycząca starego miasta w Mostarze (WHC-03/27COM/INF.8A); źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/decisions/728>

Ocena organizacji doradczej ICOMOS na 29. sesję Komitetu Światowego Dziedzictwa (2005) dotycząca Starego Mostu w obrębie starego miasta w Mostarze (WHC-03/29COM/INF.8B.1); źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/list/946/documents/>

Ocena organizacji doradczej ICOMOS na 38. sesję Komitetu Światowego Dziedzictwa (2014) dotycząca Zespołu historyczno-archeologicznego w Bołgarze (WHC-03/27COM/INF.8A1.Add); źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/list/981/documents/>

Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (1977); źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/guidelines/>

Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (1980); źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/guidelines/>

Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (2005); źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/guidelines/>

Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (2012); źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/guidelines/>

Orzeczenie wyjątkowej powszechnej wartości Zespołu historyczno-archeologicznego w Bołgarze (część decyzji Komitetu Światowego Dziedzictwa 38COM 8B.43); źródło internetowe: <http://whc.unesco.org/en/decisions/6128>

Retrospektywne orzeczenie wyjątkowej powszechnej wartości Historycznego centrum Warszawy, wersja angielska, wersja polska; źródło internetowe: http://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/Miejsca_na_liscie/Liste_miejsc/miejsce.php?ID=158

Wytuczne operacyjne do realizacji Konwencji Światowego Dziedzictwa (2012), tłum. K. Piotrowska, B. Szmygin; źródło internetowe: <http://www.icomos-poland.org/index.php/pl/dokumenty-doktrynalne>

Summary

A Venice Charter and the implementation of the provisions of the UNESCO Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage of 1972 – on authenticity

This article is devoted to the analysis of links between the Venice Charter and the Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage of 1972, along with the presentation of evolution of certain ideas exemplified by the term of authenticity, which constitutes one of the foundations of the Venice Charter.

Some issues, currently well recognised, which constitute the basis of a modern conservation doctrine, are included in the very Venice Charter. Over years, they became reinforced in the international community's awareness, which directly reflects the contents of the World Heritage Convention and its execution – starting from the term “heritage of mankind” found in the Charter and popularised by the Convention, through the establishment of ICOMOS, which became an advisory organisation to the World Heritage Committee, to the concept of authenticity and respect to historic substance.

A historic substance is the basic carrier of the outstanding universal value of World Heritage Sites. However, the meaning of authenticity of the substance has changed within the last forty years. One of the most significant phases in this process, which influenced, among others, the UNESCO World Heritage List, was the adoption of the Nara Document concerning authenticity (1994), broadening and supplementing the provisions of the Venice Charter mainly in the context of authenticity. However, a high degree of arbitrariness in interpreting international doctrinal documents, resulting from their universal character, has led to blurring of importance of values underlying the World Heritage Convention, valuing intangible values over tangible ones, which derives from the Venice Charter.

The concept of authenticity, although linked to the provisions of the Venice Charter, began to be defined only in Operating Guidelines to the execution of the World Heritage Convention. Since 1976 it has evolved, reflecting changes in attitude towards heritage. In this article the process has been illustrated by three entries to the World Heritage List: a historical centre of Warsaw, an Old Bridge within the Old Town in Mostar and a historical and archaeological complex in Bolgar.